

Карактеристике употребе и злоупотребе психоактивних супстанција

Доц. dr sc. med. Часлав Т. Милић

Медицински факултет, Институт за заштиту здравља, Крагујевац

Циљ овог рада је сагледавање најосновнијих карактеристика употребе дрога. Анкетним испитивањем обухваћени су ученици осмих разреда седам основних и првог и другог разреда девети средњих школа на територији Крагујевца. У просеку анкетран је сваки петти ученик. Испитивање, нажалост, показује да је ова појава веома раширена међу адолесцентима, те да је околина упозната, а да врло мало чини да би спречила узимање и ширење дроге. Адолесцентни мушкој пола, који обично учествују конзумирају алкохол и пуше цигарете, чешиће узимају и неку врсту дроге (52,9%). Сваки тридесети испитаник (или у сваком одељењу по један ученик у просеку) користи неку психоактивну супстанцију. Да је појава међу ученицима раширена указује податак да сваки трећи испитаник зна неког ко узима дрогу. Ученици дрогу најчешће узимају у четрнаестој и петнаестој години, међутим сваки седми-осми то чини у својој десетој години. Из резултата наведених у раду може се закључити да се ради о веома раширеној појави, да се обично ради о политоксикоманији, те да су родитељи ученика који узимају дрогу најчешће и упознати са том чињеницом, само различито реајују. Нажалост, сваки петти родитељ је незаинтересован. У превенцији овог изузетно значајног социјално-медицинског и општег друштвеног проблема пресудан је утицај свих друштвених субјеката, а највећи део посла припада породици, затим школама, итд.

Кључне речи: zloupotreba supstanci; halucinogeni; kanabis; kokain; narkotici; upitnici; adolescencija; socijalni problemi.

Увод

Средином 60-тих година појављују се први случајеви употребе дроге у Србији. Преко 1 500 особа које употребљавају дрогу евидентирају се 1977. године. Регистровани болнички морбидитет (0/000) је 0,71, а 1994. године 3,74 (1). Дакле, масовна злоупотреба дрога у нашој земљи почиње шездесетих година овог века. Било је и раније, али спорадичних случајева, те се на њу гледало као на проблем личности, док су социјалне компоненте биле занемариване (2).

Лагано распадање породице, поред одсутног оца и несигурне мајке, губи свој некадашњи значај и престаје да буде моралан ослонац. Млади људи све мање желе да остану у породици, ретко се виђају са родитељима. Са друге стране, на њих све моћније утиче улица. Стварају се нове норме у понашању младих. Побољшање материјалних услова повећава потребе за мате-

ријалним добрима и лагодним животом, али се истовремено дехуманизују људски односи.

Да ли у једној таквој ситуацији породица и друштво уместо да буду алармирани, узбуђени и уплашени од налета овог великог социјално-медицинског проблема са којим се врло тешко води битка, уместо тога треба да буду срећни, јер су им најзад деца и омладина срећна и задовољна.

Узимање дрога у почетку није било под ударом власти, а родитељи су били задовољни јер им деца имају "новозанимацију" (3). А онда, све дубља и дубља тама која води у "некада неповратни пут у синдром зависности".

"Синдром зависности је скуп физиолошких, бихевиоралних и когнитивних феномена код којих употреба неке супстанце, за особу добија већи значај него други обрасци понашања, који су раније имали вредност. Централна описана карактеристика синдрома зависности је жудња за узимањем дроге, алкохола или дувана" (4).

Пиљ рада је да се сагледају карактеристике учесталости употребе и злоупотребе психоактивних супстанци међу ученицима основних и средњих школа на територији Крагујевца.

Методe

Истраживање учесталости болести зависности спроведено је методом анкетног упитника који је специјално конструисан за ову сврху. Анкетом су обухва-

на опасност за остале ученике узимајући у обзир и најчешће разлоге првог узимања дроге.

Ученици основних и средњих школа су највише информисани о штетном дејству дрога преко ТВ-а (39,8 и 33,2%), отприлике duplo мање од родитеља (19,6 и 13,4%). Од својих вршњака прве информације о штетности узимања дроге добија тек сваки четрдесети ученик основних и средњих школа. А на нивоу свих испитаника сваки четврти ученик се не сећа одакле потичу прве информације о штетном дејству дрога (табела 1).

Табела 1

Начин првог информисања о дроги

Начин првог информисања	Школа				Укупно	
	Основна		Средња		број	%
	број	%	број	%	број	%
Од родитеља	90	19,6	160	13,4	250	15,1
Од наставника	12	2,6	28	2,3	40	2,4
Од друга-другарице	22	4,8	90	7,5	112	6,8
Из новина	10	2,2	48	4,0	58	3,5
Преко ТВ-а	183	39,8	396	33,2	579	35,0
Преко биоскопских филмова	33	7,2	38	3,2	71	4,3
Од наркомана	3	0,7	33	2,8	36	2,2
Не зна	8	1,7	325	27,2	416	25,2
Без одговора	17	3,7	75	6,3	92	5,6
Укупно	460	100,0	1 193	100,0	1 653	100,0

ћени ученици осмих разреда седам основних школа и првог и другог разреда девет средњих школа у Крагујевцу. Истраживање је спроведено у периоду од 1996. до 1998. г. Број анкетираних је одабран методом случајног избора тако да је од укупно 2 698 ученика осмих разреда основних школа анкетом обухваћено 460 (27,05%), а од 5 777 ученика I и II разреда средњих школа 1 193 (20,65%). Након прикупљања подаци су обрађени статистичком научном методологијом у SPSS for Windows, коришћени су тестови за израчунавање пропорција и стопа на 10 000 становника, а резултати приказани табеларно.

Резултати

И у овом истраживању особе мушког пола нешто учесталије узимају дрогу (52,9%) у односу на девојчице (42,5%).

Сваки трећи испитаник (и нешто више од тога) истовремено конзумира и алкохол скоро свакодневно или више пута месечно (дакле редовно), а сваки пети конзумира алкохол само неколико пута годишње.

Што се тиче нивоа школе, из резултата истраживања се види да је сваки тридесети ученик основне и сваки петнаести ученик средње школе пробао или и даље узима неку психоактивну супстанцу, односно сваки двадесети ученик на нивоу свих испитаника. Или, другачије речено, свако одељење које у просеку има више ученика од овог броја има једног или више ученика (у просеку) који су или пробали или и даље узимају дрогу, што је изузет-

Да је проблем велики и веома значајан и уједно алармантан говори и податак да тек сваки други испитаник не познаје некога ко узима дрогу. Да познаје једног изјавио је сваки седми, да познаје неколико сваки трећи испитаник.

Највећи број адолесцената први пут узима дрогу у четрнаестој и петнаестој години (око половине њих), али сваки седми-осми конзумент то први пут чини чак у својој десетој години.

Најучесталији разлог узимања прве дроге јесте радозналост, без обзира на ниво школе (нешто више од половине), међу ученицима основних школа следе они којима је психоактивну супстанцу "прописао лекар" а међу средњошколцима на другом и трећем месту је наговарање оних који то већ чине и разни психолошки разлози (табела 2). Ученици су склоније да то учине из радозналости (57,5%) и на наговарање (17,5%), за разлику од дечака који то чине или због наговарања или зато што им је "лекар прописао лек", или из разних психолошких разлога (табела 3).

Много је већи број адолесцената који су узели дрогу први пут у друштву – 76,6%. Међутим, ако се посматрају само они који то чине сами, стиче се утисак да то чине док су нешто млађи. Може се рећи да је велики број испитаних адолесцената имао искуства и са другим штетним ноксама: дуваном и алкохолом најчешће, а од дрога предњаче оне из редова канабионида, лекова за умирење јаких болова, разних инхаланса, затим следе екстази, кокаин итд. Постоји значајна раз-

Табела 2

Разлог првог узимања дроге у односу на ниво школе

Разлог првог узимања дроге	Школа			
	основна		средња	
	број	%	број	%
Радозналост	12	57,1	52	61,2
Наговарање	1	4,8	12	14,1
Психички разлози	1	4,8	12	14,1
Утицај младића - девојке	1	4,8	3	3,5
Телесне потребе	0	0,0	1	1,2
Лек је прописао лекар	6	28,6	3	3,5
Остало	0	0,0	8	9,4
Укупно	21	100,0	85	100,0

Табела 3

Разлог првог узимања дроге према полу

Разлог првог узимања дроге	Пол			
	Мушки		Женски	
	број	%	број	%
Радозналост	1	4,2	23	57,5
Наговарање	6	25,0	7	17,5
Психички разлози	3	12,5	4	10,0
Утицај младића – девојке	1	4,2	1	2,5
Телесне потребе	0	0,0	1	2,5
Лек је прописао лекар	7	29,2	2	5,0
Остало	6	25,0	2	5,0
Укупно	24	100,0	40	100,0

лика у узимању дроге по школама. Само у једној школи није било регистрованог случаја узимања дроге (нашом методом), па до школа где је та учесталост ишла и до 15% – скоро сваки седми испитаник. С обзиром на анонимност истраживања није ни у једном раду веза-

родитељ је, нажалост, незаинтересован. Исто тако "велико је искуство" испитаника са разним психостимулативним средствима (табела 4). На несрећу, велики број адолесцената сматра да се врло лако могу одвићи од оваквог начина понашања.

Табела 4

Досадашње искуство испитаника са појединим штетним ноксима

Штетне ноксе	Имао искуства							
	да		не		без одговора		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%
Дуван	676	41,0	866	52,4	111	6,6	1 653	100,0
Алкохол	678	41,0	850	51,4	125	7,6	1 653	100,0
Лекови за умирење јаким болова	54	3,3	1 338	80,9	261	15,8	1 653	100,0
Инхаланси	37	2,2	1 346	81,4	270	16,3	1 653	100,0
Канабиониди	105	6,4	1 304	78,9	244	14,8	1 653	100,0
Опоици	15	0,9	1 359	82,2	279	16,9	1 653	100,0
Кокаин	16	1,0	1 362	82,4	275	16,6	1 653	100,0
Халуциногени	11	0,7	1 359	82,2	283	17,1	1 653	100,0
Екстази	20	1,2	1 352	81,8	281	17,0	1 653	100,0
Остало	18	1,1	814	49,2	821	49,7	1 653	100,0

ном за ово истраживање дат преглед учесталости употребе и злоупотребе психоактивних супстанци у односу на анкетирану школу или одељење. Рађена је анализа свих испитаника.

Родитељи свих ученика који користе дрогу су упознати с тим, само различито реагују. Скоро сваки пети

Дискусија

Према резултатима београдског анкетног истраживања просечна старост зависника од психоактивних супстанци у време постављања дијагнозе износила је 21,3 године (1). Најмлађи зависник је имао 13, а најста-

рији 48 година. Скоро половина (45,5%) испитаника стара је између 30 и 34 године. Однос међу половима износио је 3,8:1 у корист мушког пола (2-4).

О раширености ове појаве у свету најбоље говоре резултати епидемиолошких истраживања у САД (5) из 1991. године, који износе податак да 6,3% опште популације САД дуже од 3 године континуирано узима психоактивне супстанце, не рачунајући алкохол и никотин. Исти аутори арбитарно процењују да се фреквенција зависника у општој популацији САД креће око 350 (0/000). Зависност од психоактивних супстанци јавља се код оба пола, код свих расних, социоекономских и етничких група. Однос међу половима износио је 4:1 у корист мушког пола (1). Према америчким и британским истраживањима (5-8) тај однос мушкараца и жена је приближно 2:1 у корист мушкараца. Да су од синдрома зависности најугроженији млади, говори податак о просечној старости зависника која је у београдској студији износила 21,3 године (1).

У истој студији свака трећа особа је ученик или студент.

И у наведеном, а и у истраживањима америчких аутора (5-11), види се да вишеструко преовлађују зависници из градских средина. Из истих истраживања се види да опијате конзумира сваки други испитаник са синдромом зависности од дрога (однос међу половима је 2:1 у корист мушког), а више психоактивних супстанци узима сваки трећи зависник (однос међу половима је 10:1 у корист мушког). Мушкарци чешће користе канабиониде, кокаин, друге стимулансе и испарљиве раствараче, док жене више конзумирају седативе и хипнотике. Занимљиво је да халуциногене користе оба пола подједнако. Дистрибуција зависника од дрога по старосним групама према резултатима београдског истраживања (1) указује да се опијати најчешће конзумирају у узрасту од 20 до 34 године; седативи, хипнотици, кокаин и комбинација више супстанци у старосном интервалу између 20 и 24 године, док халуциногене и испарљиве раствараче најчешће употребљавају до 19 година старости.

Поражавајући је податак да су сви (на свим нивоима) довољно информисани о овом проблему, а број корисника активних и психоактивних супстанци међу ученицима расте. А свима је довољно јасно (дети, родитељима, просветним радницима итд.) шта значи злоупотреба психоактивних материја. Ради се о значајним променама у функционисању личности у биолошкој, психолошкој и социјалној сфери. Тако се и поставља питање: зар је могуће да сви из њихове околине то не примећују, остају незаинтересовани на њихове апеле у почетку и не чине ништа након регистрација разлике у понашању своје деце (врло често то и прикривају), ученика итд.?

Поставља се питање и ефикасног функционисања породице и свих других друштвених субјеката на правилном усмерењу и понашању младих.

Рад нема за циљ да критикује и прозива оне који су у свему овоме мало или нимало урадили, већ да прикаже раширеност употребе и злоупотребе психоактивних супстанци међу ученицима основних и средњих школа града Крагујевца са надом да ће приказани резултати послужити стручњацима других специјалности и свим друштвеним субјектима да се ухвате у коштац са овим, све раширенијим социјално-медицинским проблемом.

Закључак

Адолесценти мушког пола, који обично конзумирају алкохол и пуше цигарете, учесталије користе и неку психоактивну супстанцу. У просеку то је један ученик (испитаник) по одељењу одређених разреда основних и средњих школа града Крагујевца. Најчешћи разлог првог узимања дроге су радозналост и наговарање, на шта су склонии девојчице. Дрога се најчешће узима први пут у 14. и 15. години, и најчешће је у питању политоксикоманија. Скоро сваки пети родитељ, чије дете користи дрогу, не показује очекивану заинтересованост за настали проблем и одговарајуће ангажовање.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Miljuš D, Dopsaj D.* Neke deskriptivno-epidemiološke karakteristike zavisnika od psihoaktivnih supstanci u Srbiji. Glas Zavoda za zaštitu zdravlja Srbije 1995; 69(1-6): 51-6.
2. *Petrović SP.* Droga i ljudsko ponašanje. Beograd: BIGZ; 1983.
3. *Milić Č, Timotić B, Jevtović I, Ristović S.* Bolesti zavisnosti među učenicima osnovnih i srednjih škola grada Kragujevca. In: Zbornik radova Zdravstvena zaštita studentske i srednjoškolske omladine u savremenim uslovima života; 1997; Zlatibor, SR Jugoslavija, 1997. p. 38-40.
4. *Flaherty SA, Channon RA, Davis JM.* Psihijatrija: dijagnoza i terapija. Beograd: Savremena administracija; 1992.
5. *Kaplan HI, Sadock BJ, Grebs JA.* Synopsis of psychiatry. New York: Waverly CO; 1994.
6. *Darke S, Wodak A, Hall W, Heather N, Word J.* Prevalence and predictors of psychopathology among opioid users: Br J Addict 1992; 87: 771-6.
7. *Galanter M, Egelko S, De Leon G, Rohrs C, Franco H.* Crackcocaine abusers in the general hospital: assessment and initiation of care. Am J Psychiatry 1992; 149: 810-5.

8. *Griffin ML, Weiss RD, Mirin SM, Lange U.* A comparison of male and female cocaine abusers. *Arch Gen Psychiatry* 1989; 46: 122–6.
9. *Farrow JA, Schwartz RH.* Adolescent drug and alcohol usage: a comparison of urban and suburban pediatric practices. *J Natl Med Assoc* 1992; 84: 409–13.
10. *Hughes JR, Oliveto AH, Bickel WK, Higgins ST, Badger GJ.* Caffeine self-administration and withdrawal: incidence, individual differences interrelationships. *Drug Alcohol Depend* 1993; 32: 239–46.
11. *Ling W, Wesson DR.* Drugs of abuse—opiates. *West J Med* 1990; 152: 565–72.

Рад је примљен 8. III 1999. год.

Abstract

Milić ČT. *Vojnosanit Pregl* 2000; 57(1): 49–53.

CHARACTERISTICS OF THE USE AND ABUSE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

The aim of the paper was to review the basic characteristics of drug abuse. Our questionnaire research included eighth-grade students of seven primary schools and first/second grade students of nine secondary schools in Kragujevac. In average, every fifth student took part in the investigation. Unfortunately, the research HAVE SHAWN that this phenomenon was wide-spread among adolescents; also, that their environment was well-aware of this but sadly, little was done to prevent the occurrence and spreading of drug abuse. Male adolescents, who usually show greater incidence of alcohol and cigarette consumption, also take some sort of drugs (52,9%) more frequently. Every thirtieth subject (or one student in each class, in average) used a psychoactive substance. The fact that every third participant knew somebody who took drugs implied that the phenomenon was spread among students. Commonly, they started taking drugs at the age of fourteen or fifteen, but every seventh or eighth of them did that so when he/she was about ten years old. It may be concluded, from the presented results, that the phenomenon is widespread, i.e. most frequently polytoxicomania. Also, the parents of the drug abusing students were frequently aware of the fact, but they responded in different ways. Regrettably, every fifth parent was not interested in the situation. Influence of all social subjects is crucial in prevention of this extremely important socio-medical problem, but the role of the family is essential and the hardest. The school and other subjects must also be included.

Key words: substance-related disorders; hallucinogens; cannabis; cocaine; narcotics; questionnaires; adolescence; social problems.